

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 22 (2024)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.22.34

Maciej Saskowski

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0003-1611-7062

Mapy turystyczne Państwowego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych jako synteza danych i projektowania graficznego w czasach PRL-u

Wprowadzenie

Mapy turystyczne zaliczają się do produktów kartografii użytkowej. Wraz z mapami samochodowymi (drogowymi) i planami miast tworzą najliczniejszą kategorię wydawanych map. Są również jednymi z najchętniej kupowanych publikacji przez rosnącą liczbę turystów indywidualnych.

Dynamiczny rozwój turystyki oraz duże zainteresowanie ludzi odkrywaniem nowych miejsc wiąże się zazwyczaj z chęcią posiadania map turystycznych. Mapy przyciągają uwagę dzięki swoim barwom i bogactwu szczegółów. Choć dla turystów opracowywane są specjalne mapy określonych obszarów, często uproszczone i dostępne w różnych skalach, ich użycie wymaga pewnej podstawowej znajomości geografii, a czasem nawet wiedzy kartograficznej. Wędrówki krajoznawczo-turystyczne, zwłaszcza w terenie górskim, bez mapy są nie tylko bardziej wymagające i ryzykowne oraz pozbawione pełnej wartości poznawczej, ale odbierają turystom dużą część satysfakcji płynącej z odkrywania i zrozumienia otoczenia.

Można by przypuszczać, że zakres treści, grafika oraz kartograficzne metody prezentacji na mapach turystycznych są dobrze znane i stanowią standard akceptowany przez większość projektantów. Jednak szczegółowa analiza map wydawanych przez Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. Eugeniusza Romera, które w 1991 r. przekształciło się w Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych S.A. (PPWK), będących przedmiotem tego artykułu, pokazuje, że w ciągu prawie 60 lat istnienia wydawnictwo systematycznie rozwijało sposoby zwiększania czytelności, informacyjności i funkcjonalności map turystycznych. Dynamicznie rozwijająca się w czasach PRL-u turystyka, dla której powstawały nowe atrakcje, obiekty infrastruktury oraz nowoczesne usługi, wymuszała rozszerzanie zakresu treści map oraz doskonalenie form ich prezentacji.

Jak pisał Józef Szaflarski w 1965 r., najlepsze mapy turystyczne obejmowały obszar Alp, zwłaszcza w Szwajcarii, Austrii, Francji i Niemczech. W czołówce pod względem map turystycznych były także kraje bloku socjalistycznego, takie jak

ZSRR, Czechosłowacja i Polska¹. PPWK odegrało ogromną rolę w rozwoju polskiej kartografii, przez niemal 40 lat będąc praktycznym monopolistą w publikowaniu map i atlasów na potrzeby rynku cywilnego. Kilka pokoleń Polaków korzystało z map i atlasów PPWK, które dostarczały oraz nadal dostarczają wielu informacji o otaczającym świecie – zarówno tym bliskim, jak i dalekim, w różnych skalach. Ogromna liczba publikowanych przez Przedsiębiorstwo map i atlasów sprawiła, że można śmiało stwierdzić, iż obraz świata w świadomości Polaków został ukształtowany przez te wydawnictwa.

Lata funkcjonowania PPWK to okres intensywnego rozwoju teorii i metodyki kartografii. Nauka ta dostarczyła twórcom map szeroką gamę metod i form, które były stosowane na mapach, w tym także turystycznych. Kluczowym wyzwaniem, przed jakim stawał redaktor mapy, była synteza danych i projektowania, by ułatwić odbiorcy zrozumienie mapy i czerpanie z niej informacji. Nieprawidłowo dobrane metody mogły wprowadzać w błąd.

Pomimo wymienionych okoliczności, temat map turystycznych jest stosunkowo rzadko poruszany w polskich pracach naukowych. Najwięcej uwagi kartografii turystycznej poświęcano w latach 70. i 80. XX wieku, kiedy podczas konferencji naukowych dyskutowano kwestie takie jak unifikacja znaków kartograficznych, sposoby prezentacji treści, tworzenie legend, interpretacja map, wyposażenie przewodników w mapy turystyczne oraz rola kartografii w rozwoju turystyki². W polskich czasopismach omawiano wówczas rozwiązania graficzne na planach turystycznych miast³ oraz analizowano zakres treści map turystycznych⁴. Zajmowano się także prezentacją terenów górskich i wprowadzano nowy typ map – geologiczno-krajoznawcze⁵.

W Polsce refleksje naukowe dotyczące map turystycznych stały się tematem konferencji zorganizowanej na początku XXI wieku. W trakcie tego wydarzenia omówiono m.in. różnorodność typów map turystycznych, zakres ich treści oraz metody wizualizacji, zastosowanie map w turystyce kwalifikowanej, a także rolę map turystycznych w Internecie⁶. Warto wspomnieć o publikacji dotyczącej rodza-

---

1 J. Szaflarski, *Zarys kartografii*, Warszawa 1965.

2 *Problemy kartografii turystycznej. III ogólnopolska konferencja kartograficzna poświęcona kartografii turystycznej, Kraków 2–4 X 1970 r.*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 2, red. K. Trafas, Kraków–Warszawa 1973; *Kursokonferencja Naukowo-Techniczna na temat „Kartografia turystyczna”, Bydgoszcz, 5–6 października 1979*, Warszawa 1979; *Mapa turystyczna jako źródło informacji i badań naukowych*. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Poznań 4 maja 1984 roku, Poznań 1986.

3 J. Ostrowski, W. Ostrowski, *Zakres treści i rozwiązania graficzne turystycznych planów miast*. „Polski Przegląd Kartograficzny” 1975, t. 7, nr. 1, s. 7–13.

4 E. Nowak-Ferdhus, *Zakres treści turystycznej na polskich mapach turystycznych*, [w:] *Stan i perspektywy rozwoju polskiej kartografii. X Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna zorganizowana w Warszawie w dniach 25–26 września 1980 roku*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 7, red. D. Markowska, J. Ostrowski, J. Pasławski, Warszawa 1980, s. 214–220.

5 *Góry w kartografii. Materiały z sympozjum w Krakowie dnia 7 grudnia 1996 r.*, red. W.A. Wójcik, Kraków 1996.

6 K. Trafas, *Typy i rodzaje map turystycznych*, [w:] *Kartografia w turystyce – turystyka w kartografii. XXIX Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna, Kraków, 23–25 października*

jów i rynku map turystycznych w Polsce⁷ oraz funkcji poznawczych i edukacyjnych tych map⁸. Istotnym opracowaniem jest także artykuł poświęcony zagadnieniom metodycznym i metodologicznym kartografii turystycznej⁹.

Przeprowadzone badania dotyczące kartograficznych metod prezentacji miały na celu ich identyfikację, klasyfikację i ocenę poprawności stosowania na mapach turystycznych, co pozwoliło wskazać mocne i słabe strony w metodycznych aspektach kartografii turystycznej wydawnictw PPWK.

Celem tego artykułu jest również kompleksowe omówienie zagadnień związanych z mapami turystycznymi, ze szczególnym uwzględnieniem syntezy danych i projektowania graficznego, jako wkładu w dyskusję na temat ich roli w naukach o mediach i komunikacji społecznej.

Przedmiotem badań w tej analizie były głównie drukowane mapy turystyczne wydawane przez PPWK w latach 1951–1989, ze względu na ich liczbę oraz różnorodność treści. Elektroniczne mapy turystyczne, choć zyskują na popularności, odnoszą się tylko do wybranych rodzajów turystyki, przez co charakteryzują się mniejszym zróżnicowaniem i pod względem treści nie różnią się zasadniczo od wersji drukowanych. W przypadku map elektronicznych zmienia się natomiast sposób prezentacji informacji i sposób ich wykorzystania, a treść może być modyfikowana w zależności od wybranej skali.

Badania zrealizowano w kilku etapach. Polegały one na wyborze map, przyjęciu jednolitej klasyfikacji kartograficznych metod prezentacji oraz na ustaleniu metod i technik analizy map.

Kartografia w kontekście nauk o mediach i komunikacji społecznej

Zanim przejdziemy do omówienia kwestii dotyczących kształtowania treści i formy map turystycznych wydawanych przez PPWK, warto najpierw krótko scharakteryzować sztukę projektowania map, która stanowi połączenie wiedzy z takich dziedzin jak geografia, kartografia, socjologia, projektowanie graficzne oraz wielu innych.

Projektowanie mapy to, mówiąc współczesnym językiem, połączenie designu i danych; równoważenie informacji, kontekstu, kolorystyki, czytelności oraz precyzji. Dobrze zaprojektowana mapa powinna zachęcać do eksploracji, jednocześnie umożliwiając szybkie zrozumienie.

2003 r., seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 24, red. K. Trafas, P. Struś, J. Szewczuk, Kraków 2003, s. 7–10.

7 W. Kaprowski, *Geografia turystyczna*, Warszawa 2004.

8 K. Kałamucki, *Poznawcza i kształcąca funkcja współczesnych map turystycznych*, [w:] *Społeczna i edukacyjna rola kartografii. XXXI Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna, siódma z cyklu „Stan i perspektywy rozwoju polskiej kartografii” pod patronatem honorowym Głównego Geodety Kraju, akredytowana przez Komitet Nauk Geograficznych PAN, Warszawa, 20 i 21 października 2005*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 26, red. J. Ostrowski, J. Paślawski, Warszawa 2005, s. 64–71.

9 A. Kowalczyk, *Kartografia turystyczna – problemy metodologiczne i metodyczne*, [w:] *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. XV: *Turystyka w badaniach geograficznych*, red. Z. Młynarczyk, A. Zajadacz, Poznań 2015, s. 9–32.

Mapy wizualizują naszą obecną lokalizację, cel podróży i wszystko pomiędzy. W zależności od tego, dokąd się udajemy, jak tam dotrzemy i co będziemy robić po przybyciu, potrzebujemy zupełnie innego widoku mapy. Ponieważ nasze potrzeby i doświadczenia związane z korzystaniem z map mogą być bardzo wyjątkowe, dlaczego wszystkie mapy miałyby wyglądać dokładnie tak samo?

Projektowanie mapy pozwala na selekcjonowanie danych, mierzenie doświadczenia i dopasowywanie kontekstu do typu mapy. Zespoły projektantów zazwyczaj dostosowują swoje mapy by poprawić ich zrozumienie, uatrakcyjnić narrację wizualną, dostosować zawartość mapy pod kątem kontekstu, zidentyfikować wzorce w dużych zbiorach danych.

Tworzenie map oznacza użycie wielu technik, by wyrazić to, co należy przekazać, tworząc wizjonerski i uniwersalny język. By osiągnąć ten cel, kartografowie muszą przez cały proces tworzenia mapy mieć na uwadze odbiorców, decydując, które informacje powinny pozostać, a które należy usunąć, by stworzyć uniwersalny język zrozumiały od pierwszego spojrzenia na mapę. Mapy towarzyszą nam w podróży, utrzymując nas w związku z przestrzenią, gdy przemierzamy świat. Mierzą, kreślą i pokazują świat, umożliwiając lepsze zrozumienie otaczającej nas rzeczywistości.

Projektowanie map to skomplikowany proces. Dokładna mapa zawsze wymaga ogromu pracy i wysiłku. Oznacza to zbieranie danych i dokumentowanie ich źródeł, w celu stworzenia zestawu informacji, który jest następnie przedstawiany graficznie, umożliwiając spontaniczną interpretację przez czytelników map. Z tej perspektywy mapa jest narzędziem komunikacji.

Dzisiejsze narzędzia cyfrowe stwarzają iluzję, że mapę można stworzyć kilkoma kliknięciami, w rzeczywistości mapy to długi proces projektowania i produkcji: badania terenu, pozyskiwanie, strukturyzacja danych i rygorystyczne procedury związane z ich odtwarzaniem czyli zagadnieniami ściśle związanymi z naukami o mediach i komunikacji społecznej.

Kartografowie zatrudnieni w PPWK pracowali nieustrudzenie przez pokolenia wykorzystując postęp techniczny oraz wiedzę z różnych pokrewnych dziedzin. Współpracowali z geografami, historykami, badaczami i naukowcami z szerokiego zakresu dyscyplin, by pomóc im lepiej wyrażać swoją wiedzę.

Definicja i zakres treści map turystycznych

Spośród licznych publikacji wydanych przez firmę w trakcie prawie 60 lat jej działalności, mapy turystyczne stanowią jedną z bardziej obszernych grup. Temat ten był również szeroko omawiany na łamach „Polskiego Przeglądu Kartograficznego”, gdzie przez 30 lat istnienia czasopisma poświęcono mu kilkadziesiąt artykułów, notatek i recenzji. Wzmianki na temat map turystycznych pojawiały się także w publikacjach okolicznościowych oraz prasie.

W PPWK opracowano łącznie ponad sto map turystycznych. Na początku skoncentrowano się na obszarach górskich i pojezierzach, a później rozszerzono prace na inne krajobrazowo interesujące tereny Polski. O jakości tych opracowań świadczy długość okresu między kolejnymi wydaniem, czyli „życie” mapy. Krótki czas między wydaniem sugerował, że wydawnictwo dbało o jakość map poprzez ich

regularną aktualizację i poprawki. W PPWK czas ten był bardzo różny – od pięciu lat (np. dla map Tatr) do ponad dwudziestu lat (np. dla okolic Tarnowa).

Logiczną konsekwencją rozważań nad interakcją między danymi, projektowaniem, kartografią a turystyką jest próba zdefiniowania pojęcia mapy turystycznej. Klasyczne definicje mapy opisują ją jako graficzny model rzeczywistości, który w sposób uogólniony i matematycznie określony, za pomocą umownych znaków, przedstawia rzeczywistość w zmniejszeniu. Mapa umożliwia poznanie tej rzeczywistości oraz powiązań między jej elementami, a jej opracowanie służy konkretnemu celowi. Definicja „mapy turystycznej” powinna uwzględniać te wszystkie cechy.

Jednak jak zauważa Kazimierz Trafas, termin „mapa turystyczna” ma umowny charakter. Zwraca on uwagę, że nie wszystkie publikacje określane tym mianem spełniają definicję mapy. Do tej kategorii zalicza się m.in. rysunki perspektywiczne, panoramy, profile czy schematy tras turystycznych, które choć opracowane na potrzeby turystyki, nie są mapami w klasycznym sensie¹⁰.

Andrzej Kajoch wskazuje, że mapy turystyczne są używane zarówno na etapie planowania wycieczek, jak i w trakcie ich realizacji. Mimo to nie wszystkie opracowania kartograficzne spełniające ogólną definicję mapy i używane przez turystów można określić mianem „map turystycznych”. Gdyby tak było, należałoby objąć tym terminem także mapy ogólnogeograficzne, dostępne w internetowych serwisach mapowych¹¹.

Krzysztof Kałamucki proponuje definiowanie mapy turystycznej w oparciu o kryterium treści. Według niego, mapa turystyczna to opracowanie kartograficzne, którego głównym celem jest przedstawienie informacji turystycznych, dotyczących walorów turystycznych oraz infrastruktury, obok treści sytuacyjnej¹². Podobną definicję zaproponował wcześniej Wiesław Kaprowski, podkreślając, że mapa powinna ułatwiać orientację w terenie¹³.

Proponowana definicja mapy turystycznej określa ją jako graficzne odwzorowanie terenu na płaszczyźnie, zgodnie z zasadami matematycznymi, zawierające informacje o walorach turystycznych i infrastrukturze, przedstawione za pomocą umownych znaków, odpowiednio do skali i przeznaczenia mapy.

Andrzej Kowalczyk zauważa, że mapy turystyczne nie mają jednoznacznie określonego odbiorcy – mogą być wykorzystywane przez osoby o różnym stopniu zaawansowania w turystyce i korzystaniu z map. Różnicowanie treści wynika zarówno z przeznaczenia mapy, jak i potrzeb użytkowników. Odbiorcy korzystają z różnych typów map turystycznych, takich jak mapy geologiczno-turystyczne, mapy szlaków kajakowych, czy mapy ośrodków kultu religijnego¹⁴.

Różnicowanie treści mapy zależy również od jej skali – zmiana skali wpływa na liczbę przedstawionych obiektów, a z kolei przejrzystość i atrakcyjność graficzna mapy musi być dostosowana do przeznaczenia. Ważnym elementem map turystycznych jest wierne przedstawienie topografii, szczególnie w obszarach

---

10 K. Trafas, dz. cyt., s. 7–10.

11 A. Kajoch, *Jak powstaje mapa turystyczna?*, [w:] *Góry w kartografii...*, s. 65–71.

12 K. Kałamucki, *Poznawcza i kształcąca funkcja...*, s. 64–71.

13 W. Kaprowski, *Potrzeba opracowania map turystycznych na podkładzie mapy topograficznej*, [w:] *Problemy kartografii turystycznej...*, s. 46–51.

14 A. Kowalczyk, dz., cyt., s. 9–32.

górkich, gdzie precyzyjne odwzorowanie rzeźby terenu jest kluczowe dla orientacji¹⁵.

Elementy treści topograficznej pełnią na mapach turystycznych istotną funkcję, pozwalając na dokładną orientację w terenie, podczas gdy inne elementy, takie jak informacje o walorach turystycznych i infrastrukturze, zwiększają ich przydatność dla różnych form turystyki.

Ewolucja treści i formy map turystycznych opracowywanych przez Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych

Według klasyfikacji Stanisława Tymowskiego, mapy turystyczne wydane przez PPWK można podzielić na następujące typy:

- terenów górskich i podgórkich;
- obszarów pojezierzy;
- szlaków wodnych;
- okolic miast;
- turystyczne miast¹⁶.

Podział ten, porządkujący klasyfikację map turystycznych, należy uznać za trafny i pożądany. Ocenivszy dorobek polskiej kartografii turystycznej z okresu PRL-u, można stwierdzić, że mapy opracowane przez PPWK wyróżniały się jako jedne z najlepszych, choć nie idealnych, publikacji tego rodzaju. PPWK tworzyło mapy, umieszczając informacje turystyczne na możliwie najbardziej aktualnym tle uproszczonej mapy topograficznej, a dane dotyczące turystyki były konsultowane z ekspertami terenowymi.

Przedsiębiorstwo działało w dwóch oddzielnych zakładach, w Warszawie i Wrocławiu, gdzie zespoły redaktorów miały odmienne podejścia do opracowywania map, prawdopodobnie reprezentując różne szkoły kartograficzne. O szkole kartograficznej PPWK pisał w 1976 r. Jerzy Ostrowski, wskazując na pewne cechy map, które kontynuowały bogate tradycje przedwojennej polskiej kartografii¹⁷. Cechy te były szczególnie widoczne w mapach ogólnogeograficznych. Szczegółowa analiza map turystycznych wydanych w różnych okresach pozwala na wyróżnienie kilku generacji. Wojciech Nerlo wyróżnił cztery generacje map¹⁸.

Mapy pierwszej generacji, wydawane od 1955 r. do początku lat sześćdziesiątych, charakteryzowały się ubogą treścią tematyczną i wysokim stopniem schematyzacji sieci komunikacyjnej. Mapy drugiej generacji, publikowane od początku lat sześćdziesiątych do połowy lat siedemdziesiątych, wyróżniały się większym zakresem treści i lepszymi rozwiązaniami graficznymi, w tym zastosowaniem

---

15 A. Kajoch, *Problemy szaty graficznej map turystycznych*, [w:] *Problemy kartografii turystycznej...*, s. 67–69.

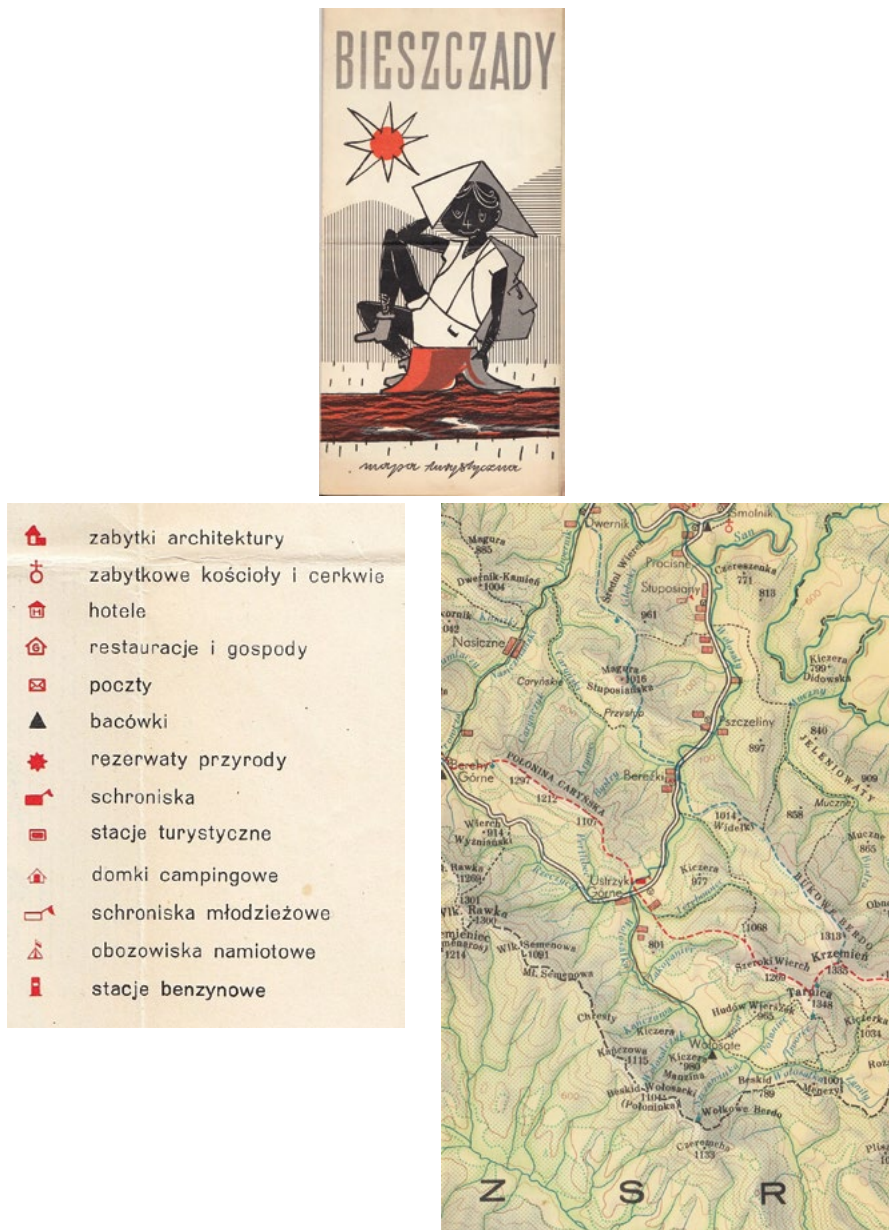
16 S. Tymowski, *Uwagi o mapach turystycznych wydanych w latach 1957–1961 przez Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych*, „Przegląd Geodezyjny” 1962, nr 1, s. 4–10.

17 J. Ostrowski, *Tradycje kartografii polskiej w kształtowaniu szkoły kartograficznej PPWK*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 1976, t. 8, nr 3, s. 107–112.

18 W. Nerlo, *Nowa generacja planów miast PPWK*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 1986, t. 18, nr 3, s. 111–113.

kolorowych sygnatur punktowych, choć postęp nie był jednakowo widoczny we wszystkich mapach z tego okresu.

Ryc. 1. Okładka, legenda i fragment mapy turystycznej Bieszczadów PPWK z 1964 r.

Źródło: archiwum autora.

Od połowy lat siedemdziesiątych do połowy lat osiemdziesiątych (trzecia generacja) nastąpił kolejny wyraźny rozwój map turystycznych PPWK. Wiesław

Ostrowski w 1975 r. zwrócił uwagę na poprawę jakości map z tego okresu, podkreślając systematyczny postęp w zakresie bogactwa i poprawności treści oraz czytelności znaków kartograficznych¹⁹.

Ryc. 2. Okładka, legenda i fragment mapy turystycznej Bieszczadów PPWK z 1979 r.

Źródło: archiwum autora.

19 W. Ostrowski, *Plany miast Państwowego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 1975, t. 8, nr 3, s. 154–157.

Nerlo wyodrębnił także czwartą generację map, opracowywanych na podstawie dużoskalowych map topograficznych i planów geodezyjnych, które były dodatkowo weryfikowane i uzupełniane w terenie. Zniesienie cenzury wpłynęło na zakres treści, formę generalizacji oraz kartometryczność tych opracowań²⁰.

Można stwierdzić, że mapy turystyczne wydawane przez PPWK nie tylko dorównywały pod względem treści i metod opracowania mapom zachodnim, ale często je przewyższały. Charakterystyczną cechą polskich map była ich wszechstronność, co wymuszało bogactwo treści. Na Zachodzie często rezygnowano z umieszczania na mapach turystycznych szczegółowych informacji, preferując tematyczne mapy dla określonych grup, takich jak kierowcy, turyści czy urzędnicy. Mapy te były regularnie aktualizowane, spełniając swoje praktyczne funkcje przy zachowaniu opłacalności.

Niestety, pozytywne zmiany można dostrzec jedynie w mapach turystycznych opracowanych po raz pierwszy przez Przedsiębiorstwo po 1985 r. Nowe wydania wcześniej stworzonych map nie posiadały tych cech i były jedynie „retuszem” poprzednich wersji. W tamtym czasie nie wprowadzano również zmian we wznowieniach, ograniczając się do ujawnienia ich skali. Ta uwaga odnosi się do map publikowanych do końca lat osiemdziesiątych. W późniejszym okresie także te mapy zaczęły zyskiwać cechy charakterystyczne dla czwartej generacji.

Koniec lat osiemdziesiątych i początek dziewięćdziesiątych przyniosły duże zmiany na rynku kartograficznym. Powstało wiele nowych wydawnictw, które zajmowały się również publikacją map turystycznych. Można było oczekiwać, że pojawienie się konkurencji zmusi PPWK do podniesienia jakości własnych opracowań, tym bardziej że w 1992 r. przedsiębiorstwo przekształciło się w spółkę akcyjną. Jednak ta reorganizacja nie wpłynęła na poprawę jakości map turystycznych, zarówno pod względem treści, jak i formy. Przedsiębiorstwo wydawało się nie dostrzegać zagrożenia ze strony konkurencji. Choć coraz więcej wznowień starszych map turystycznych zaczęło przyjmować cechy czwartej generacji, do połowy lat dziewięćdziesiątych nie zaobserwowano wyraźnych zmian sugerujących powstanie nowej generacji map. Firma nie poszukiwała nowych, lepszych rozwiązań ani nie wdrażała w większym stopniu nowoczesnych technologii w procesie opracowania, redakcji i druku map²¹.

Analiza oraz wnioski wynikające z przytoczonych w artykule badań nad ewolucją map turystycznych PPWK wydawanych w czasach PRL-u nasuwają szereg spostrzeżeń i uogólnień. Przybliżają one pełny obraz kształtowania się treści i formy map turystycznych wydawanych przez Przedsiębiorstwo. Postęp w doskonaleniu map nie był równomierny w całej historii PPWK. Pierwsze opracowania z lat pięćdziesiątych daleko odbiegały od poziomu opracowań kartograficznych z okresu międzywojennego.

Mapy turystyczne, choć powszechnie dostępne i szeroko rozpowszechnione, nie zawsze zawierały wszystkie elementy topograficzno-orientacyjne. Mapy PPWK

---

20 Zob. B. Konopska, *Wpływ aparatu władzy w latach 1944–1989 na polskie publikacje kartograficzne do użytku powszechnego*, Warszawa 2012, s. 159–162.

21 K. Kałamucki, *Metodyka kompleksowej oceny opracowań kartograficznych (na przykładzie planów miast)*, praca doktorska, maszynopis w Zakładzie Kartografii UMCS, Lublin 1996.

przedstawiały bogatą sieć wodną, rzeźbę terenu oznaczoną poziomiami, kolorystycznym rozlokowaniem lub rysunkiem cieniowym, a także osadnictwo, lasy, linie kolejowe z zaznaczonymi stacjami oraz drogi z przystankami PKS. Dodatkowo mapy te wzbogacone były o informacje turystyczne, na których oznaczono hotele, motele, schroniska, restauracje, bary, poczty, stacje benzynowe i obsługi pojazdów, a także zamki, ruiny, kościoły, klasztory, zabytki architektury, parki narodowe, rezerваты przyrody, oznakowane szlaki turystyczne oraz inne obiekty interesujące turystów.

Badając dokładniej ewolucję formy i treści map turystycznych, można zauważyć kilka istotnych faktów:

- Skala liczbowa, która określa stopień zmniejszenia wymiarów liniowych na mapie w porównaniu do rzeczywistego terenu, została poprawnie podana na większości map turystycznych. Jednak z powodu różnych wartości mianownika, który zazwyczaj nie był „okrągły”, turyści napotykali istotne trudności w obliczaniu odległości oraz korzystaniu z podziałki liniowej.
- Kartograficzne oraz prostokątne współrzędne rzadko pojawiają się na mapach turystycznych, podobnie jak oznaczenia punktów geodezyjnych.
- Rzeźba terenu jest najczęściej prezentowana za pomocą poziomów, często uzupełnionych kolorowym rozkolorowaniem i cieniowaniem. Górskie mapy z reguły zawierają dość gęstą siatkę punktów wysokościowych.
- Hydrografia jest przedstawiona w mocno uproszczony sposób – nawet na mapach szlaków wodnych brakuje wielu istotnych informacji, takich jak oznaczenia mostów. Użytkownik otrzymuje jedynie ogólny obraz rzeczywistego stanu.
- Zasięgi lasów na mapach turystycznych zazwyczaj przedstawiane są poprawnie, choć pomija się szczegóły dotyczące ich rodzajów i gatunków, co jednak bywa uzasadnione oczekiwaniami odbiorców oraz koniecznością utrzymania czytelności mapy.
- Znaki oznaczające bagna, piaski i łąki często rozmieszczone są w sposób dowolny, co sprawia, że ich lokalizacja nie zawsze odpowiada rzeczywistości.
- Sieć linii kolejowych i dróg jest na większości map znacznie uproszczona, a ich położenie bywa przesunięte dla lepszej przejrzystości.
- Symbole zabudowań są schematyczne – choć ogólny układ osiedli jest zachowany, to na mapach turystycznych nie wyróżnia się pojedynczych budynków.
- Informacje turystyczne, takie jak szlaki, trasy narciarskie, miejsca noclegowe i gastronomiczne, zabytki czy pomniki przyrody, są na ogół bogate i precyzyjne, choć czasami brakuje oznaczeń biwaków lub punktów widokowych.
- Mapy turystyczne pomijają dane o obiektach przemysłowych i gospodarczych.
- Mapy szlaków wodnych nie przedstawiają ukształtowania terenu, a także zróżnicowania zabudowy, a szlaki wodne często zawierają zbyt ogólnikowe informacje, co może być niewystarczające dla turystów korzystających z tych tras.
- Najstarsze mapy posiadały legendę wyłącznie w języku polskim, dopiero w latach 60. zaczęto dodawać objaśnienia w językach obcych (zazwyczaj w trzech).
- Dopiero w latach 80. powszechnie zaczęto wyjaśniać symbole dotyczące terenów zielonych i zabudowanych.
- Charakterystyczne dla map PPWK było pomijanie w legendzie znaczenia symboli, które pojawiały się tylko raz na mapie.

Przez prawie 60 lat firma PPWK rozwijała treść rewersów map turystycznych, które zawierały bogate informacje dodatkowe. Większość z tych map zawierała

informator turystyczny, dane kontaktowe kluczowych urzędów i instytucji oraz opisy zabytków. Charakterystyczne były także pierwsza i druga strona okładki, które zapadały w pamięć dzięki spójnej kompozycji i znakomitym graficznym rysunkom w ciepłych barwach. Okładki wyróżniały się precyzyjnym rysunkiem, typowym dla tego wydawnictwa. Jednakże, ówczesne mapy nie miały jednolitego stylu graficznego, a ich wygląd zależał od redaktora odpowiedzialnego za daną edycję.

Już po transformacji systemowej w Polsce, w latach 1991–1998 wydano serię „setek” – topograficznych map, opartych na podkładach Państwowego Przedsiębiorstwa Geodezyjno-Kartograficznego (PPGK) i WZKart. Mapy te cechowała wyjątkowa szczegółowość rysunku, niespotykana dotąd w tej skali na mapach PPWK. Na precyzyjnych podkładach topograficznych umieszczono aktualne informacje turystyczne, a także zaznaczono interesujące miejsca do zwiedzania. Pierwsza mapa z serii, „Okolice Warszawy”, ukazała się w 1991 r. Od 1993 r. mapy zaczęto wydawać w spójnych, niebiesko-żółtych okładkach, z „Wielkimi Jeziorami Mazurskimi” jako pierwszym tytułem. W 1998 r. zmieniono wzór okładek na ciemnoniebieski i zaprzestano publikacji na starych podkładach topograficznych (ostatnią była mapa „Bory Tucholskie i Kociewie”), rozpoczynając wydawanie nowych map w skali 1:100000.

W 1998 r. PPWK odświeżyło wygląd swoich map turystycznych, wprowadzając okładki w intensywnym, niebieskim odcieniu. Wprowadzono również gładki, bardziej „ekskluzywny” papier, który jednak okazał się mniej trwały, co przyspieszało zużywanie map.

W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych mapy turystyczne wydawane przez Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych zaczęły stopniowo ewoluować, zarówno pod względem sposobu prezentacji niektórych elementów treści, jak i grafiki. Zmiany te obejmowały m.in. większe zróżnicowanie sieci komunikacyjnej (wyodrębnienie co najmniej czterech kategorii dróg i ulic) oraz nowe podejście do kolorystyki, np. użycie odcieni brązu do oznaczania zabudowy. Wprowadzone zmiany nie tylko odpowiadały czwartej generacji map, ale również znacznie ją rozszerzały, co pozwala na zaklasyfikowanie tych map jako piątej generacji. Modernizacje były wynikiem m.in. wdrożenia technik komputerowych do procesu tworzenia map.

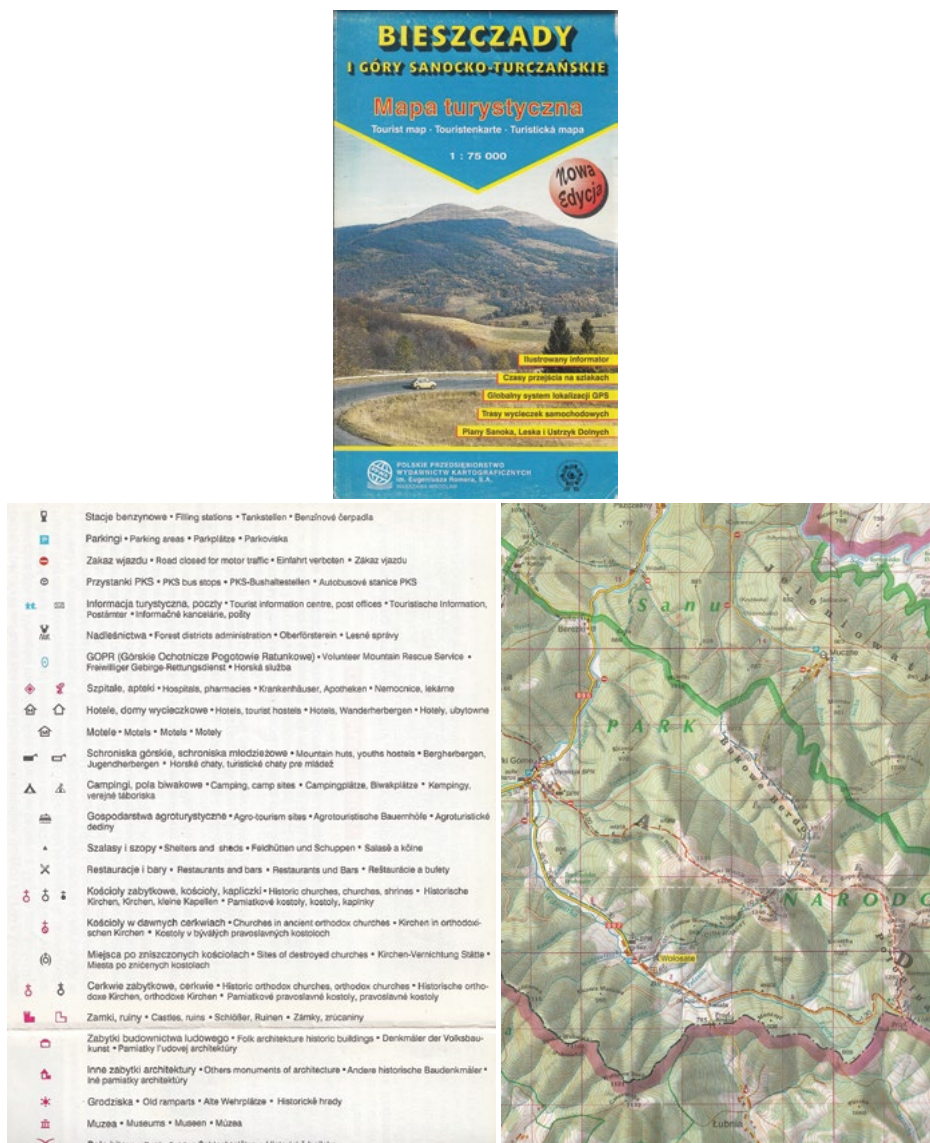
Nowe elementy piątej generacji, wprowadzane od 2001 r., obejmowały zmiany nie tylko w zakresie podstaw matematycznych, ale również wprowadzenie nowej kolorystyki, zmodyfikowaną generalizację zabudowy, która uwzględniała jej charakter, ujednoczenie założeń redakcyjno-technicznych dla wszystkich map (w tym zintegrowanie biblioteki znaków) oraz wydanie nowej serii map pod marką Copernicus.

Historię wydawnictwa dopełnia data 30 grudnia 2009 r., kiedy to zarząd PPWK SA zawarł umowę o sprzedaży z dniem 1 stycznia 2010 r. wszystkich posiadanych przez siebie akcji w spółce zależnej PPWK Sp. z o.o. zajmującej się wydawnictwami kartograficznymi. Sprzedaż wydawnictw kartograficznych była elementem realizacji zapowiadanej już wcześniej strategii zakładającej zakończenie działalności wydawniczej i pełne skoncentrowanie się na rynku telekomunikacyjnym, szeroko rozumianych nowych mediach oraz na usługach dodanych do usług telekomunikacyjnych²².

---

²² *PPWK SA pozbyło się wydawnictw kartograficznych*, 2009, [on-line:] <https://geoforum.pl/?page=news&id=6892&link=PPWK%2520SA%2520pozby%25C5%2582o%2520si%25C4%2599%2520wydawnictw%2520kartograficznych> – 29.09.2024.

Ryc. 3. Okładka, legenda i fragment mapy turystycznej Bieszczadów PPWK z 2000 r.

Źródło: archiwum autora.

Podsumowanie

Analizując niemal sześćdziesięcioletni dorobek PPWK w dziedzinie map turystycznych, można stwierdzić, że te opracowania miały znaczący wkład w rozwój polskiej kartografii użytkowej. Były świadectwem wysokich kwalifikacji autorów i redaktorów map, którzy, korzystając z najnowszych osiągnięć teorii i metodyki kartografii oraz coraz nowocześniejszych technologii poligraficznych, skutecznie realizowali tytułową syntezę danych i projektowania graficznego map.

Współczesne wydawnictwa kartograficzne, kształtowane pod wpływem PPWK, wraz z rozwojem technologii geoinformatycznych, nowymi zastosowaniami kartografii w środowiskach multimedialnych, aplikacjach internetowych i mobilnych, a także popularyzacją narzędzi kartograficznych wśród użytkowników informacji geograficznej, otwierają nowe obszary badań dla nauk o mediach i komunikacji społecznej. To sprzyja dynamicznemu rozwojowi całej dyscypliny. Nowe podejście do kartografii znajduje odzwierciedlenie w kierunkach badań oraz w programach kształcenia kartografów i geoinformatyków, co zostało uwzględnione również w tej publikacji.

Bibliografia

- Góry w kartografii. Materiały z sympozjum w Krakowie dnia 7 grudnia 1996 r., red. W.A. Wójcik, Kraków 1996.
- Kajoch A., *Jak powstaje mapa turystyczna?*, [w:] *Góry w kartografii. Materiały z sympozjum w Krakowie dnia 7 grudnia 1996 r.*, red. W.A. Wójcik, Kraków 1996, s. 65–71.
- Kajoch A., *Problemy szaty graficznej map turystycznych*, [w:] *Problemy kartografii turystycznej. III ogólnopolska konferencja kartograficzna poświęcona kartografii turystycznej, Kraków 2–4 X 1970 r.*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 2, red. K. Trafas, Kraków–Warszawa 1973, s. 67–69.
- Kałamucki K., *Metodyka kompleksowej oceny opracowań kartograficznych (na przykładzie planów miast)*, praca doktorska, maszynopis w Zakładzie Kartografii UMCS, Lublin 1996.
- Kałamucki K., *Poznawcza i kształcąca funkcja współczesnych map turystycznych*, [w:] *Społeczna i edukacyjna rola kartografii. XXXI Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna, siódma z cyklu „Stan i perspektywy rozwoju polskiej kartografii” pod patronatem honorowym Głównego Geodety Kraju, akredytowana przez Komitet Nauk Geograficznych PAN, Warszawa, 20 i 21 października 2005*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 26, red. J. Ostrowski, J. Paślawski, Warszawa 2005, s. 64–71.
- Kaprowski W., *Geografia turystyczna*, Warszawa 2004.
- Kaprowski W., *Potrzeba opracowania map turystycznych na podkładzie mapy topograficznej*, [w:] *Problemy kartografii turystycznej. III ogólnopolska konferencja kartograficzna poświęcona kartografii turystycznej, Kraków 2–4 X 1970 r.*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 2, red. K. Trafas, Kraków–Warszawa 1973, s. 46–51.
- Konopska B., *Wpływ aparatu władzy w latach 1944–1989 na polskie publikacje kartograficzne do użytku powszechnego*, Warszawa 2012.
- Kowalczyk A., *Kartografia turystyczna – problemy metodologiczne i metodyczne*, [w:] *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. XV: *Turystyka w badaniach geograficznych*, red. Z. Młynarczyk, A. Zajadacz, Poznań 2015, s. 9–32.
- Kursokonferencja Naukowo-Techniczna na temat „Kartografia turystyczna”*, Bydgoszcz, 5–6 października 1979, Warszawa 1979.
- Mapa turystyczna jako źródło informacji i badań naukowych*. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Poznań 4 maja 1984 roku, Poznań 1986.

- Nerlo W., *Nowa generacja planów miast PPWK*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 1986, t. 18, nr 3, s. 111–113.
- Nowak-Ferdynand E., *Zakres treści turystycznej na polskich mapach turystycznych*, [w:] *Stan i perspektywy rozwoju polskiej kartografii. X Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna zorganizowana w Warszawie w dniach 25–26 września 1980 roku*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 7, red. D. Markowska, J. Ostrowski, J. Paślowski, Warszawa 1980, s. 214–220.
- Ostrowski J., Ostrowski W., *Zakres treści i rozwiązania graficzne turystycznych planów miast*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 1975, t. 7, nr 1, s. 7–13.
- Ostrowski J., *Tradycje kartografii polskiej w kształtowaniu szkoły kartograficznej PPWK*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 1976, t. 8, nr 3, s. 107–112.
- Ostrowski W., *Plany miast Państwowego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 1975, t. 8, nr 3, s. 154–157.
- PPWK SA pozbyło się wydawnictw kartograficznych*, 2009, [on-line:] <https://geoforum.pl/?page=news&id=6892&link=PPWK%2520SA%2520pozby%25C5%2582o%2520si%25C4%2599%2520wydawnictw%2520kartograficznych> – 29.09.2024.
- Problemy kartografii turystycznej. III ogólnopolska konferencja kartograficzna poświęcona kartografii turystycznej, Kraków 2–4 X 1970 r.*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 2, red. K. Trafas, Kraków–Warszawa 1973.
- Szaflarski J., *Zarys kartografii*, Warszawa 1965.
- Trafas K., *Typy i rodzaje map turystycznych*, [w:] *Kartografia w turystyce – turystyka w kartografii. XXIX Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna, Kraków, 23–25 października 2003 r.*, seria: Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. 24, red. K. Trafas, P. Struś, J. Szewczuk, Kraków 2003, s. 7–10.
- Tymowski S., *Uwagi o mapach turystycznych wydanych w latach 1957–1961 przez Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych*, „Przegląd Geodezyjny” 1962, nr 1, s. 4–10.

Streszczenie

Artykuł przedstawia analizę syntezy danych i projektowania graficznego w kontekście map turystycznych wydawanych przez Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych (PPWK) w okresie PRL-u. W pierwszej części omówiono współzależność między projektowaniem graficznym a kartografią, definiując jednocześnie pojęcie mapy turystycznej. Następnie przybliżono dorobek wydawniczy PPWK oraz najważniejsze cechy czterech generacji tych map. Analiza map obejmuje zakres przedstawionych treści, kryteria ich klasyfikacji oraz szczegółowe omówienie różnych typów map turystycznych. Dodatkowo opisano mapy z lat 90. i 2000. W zakończeniu artykułu podjęto próbę określenia roli map wydanych przez PPWK w kontekście nauk o mediach i komunikacji społecznej.

Słowa kluczowe: mapy turystyczne, PPWK, PRL, projektowanie graficzne, dane

Tourist maps of the Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych as a synthesis of data and graphic design during the Polish People's Republic period

Abstract

The article presents an analysis of data synthesis and graphic design in the context of tourist maps published by the Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych (PPWK) in the Polish People's Republic period. The first section discusses the interrelationship between graphic design and cartography while defining the concept of a tourist map. The publishing achievements of PPWK and the main characteristics of four generations of these maps are then outlined. The analysis covers the content scope, classification criteria, and a detailed discussion of various types of tourist maps. Additionally, maps from the 1990s and 2000s are described. The article concludes by attempting to define the role of maps published by PPWK within the field of media and communication studies.

Keywords: tourist maps, PPWK, PRL, graphic design, data